1831 m. sukilimas Lietuvoje – vienas iš pačių ryžtingiausių mėginimų XIX a. nusimesti Rusijos Imperijos priespaudą ir atkurti nepriklausomą Lenkijos ir Lietuvos valstybę.

Postūmį sukilimui Lietuvoje davė 1830 m. lapkričio 29 d. prasidėjęs sukilimas Varšuvoje. Žinia apie sukilusią Lenkijos Karalystę paskatino veikti ir Lietuvos visuomenę. 1831 m. sausio pabaigoje Vilniuje susikūrė Vyriausiasis komitetas, rengęs sukilimą Lietuvoje. Jo iniciatyva apskrityse buvo sudaryti slapti sukilimo komitetai, organizavę sukilimą vietose.

Juliaus Gruževskio dvaras Kelmėje, kuriame prasidėjo sukilimas

Sukilimas Lietuvoje prasidėjo 1831 m. kovo 25 d. Raseinių apskrityje ir per keletą dienų apėmė visas Vilniaus gubernijos apskritis, pasiekė Užnemunę. Iki balandžio vidurio ginkluoti sukilėlių būriai užėmė beveik visus apskričių centrus, sukūrė juose savo valdžios organus, iš savanorių bei rekrūtų bajorų ir valstiečių formavo naujus sukilėlių kariuomenės dalinius. Tačiau rusų valdžioje liko Palanga (į ją turėjo atplaukti laivas su sukilėliams skirtais ginklais), taip pat tokie svarbūs strateginiai punktai kaip Kaunas ir vis labiau įtvirtinamas Vilnius. Pastarojo užėmimas sukilėliams turėjo ne tik strateginę, bet ir politinę, psichologinę reikšmę. Tačiau balandžio viduryje rengto Vilniaus puolimo teko atsisakyti po balandžio 20 d. pralaimėto mūšio prie Ausieniškių palivarko, nesėkmių kitose Lietuvos vietose, taip pat iš visų pusių į Lietuvą traukiančių naujų rusų kariuomenės dalinių. Rusų karinėms pajėgoms pavyko susigrąžinti daugumą apskričių centrų, greitais iš-

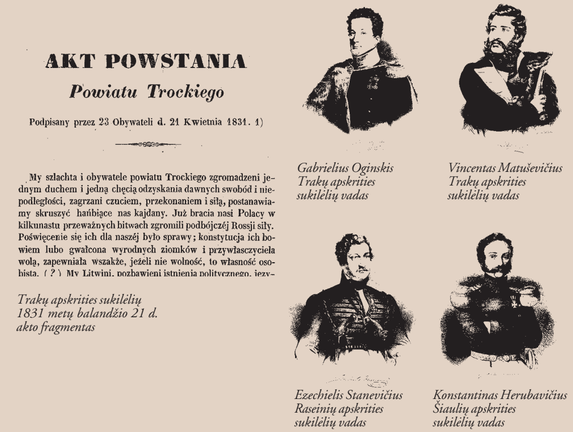

AKT POWSTANIA
Powiatu Trockiego
Podpisany przez 23 Obywateli d. 21 Kwietnia 1831. 1)

My szlachta i obywatele powiatu Trockiego zgromadzeni jednym duchem i jedną chęcią odzyskania dawnych swobód i niepodległości, zagrzani czuciem, przekonaniem i siłą, postanawiamy skruszyć hańbiące nas kajdany. Już bracia nasi Polacy w kilkunastu przeważnych bitwach zgromili podbójczéj Rossji siły. Poświęcenie się ich dla naszéj było sprawy; konstytucja ich bowiem lubo gwałcona wyrodnych ziomków i przywłaszczyciela wolą, zapewniała wszakże, jeżeli nie wolność, to własność osobista. (?). My Litwini, pozbawieni istnienia politycznego, bezw-

Trakų apskrities sukilėlių 1831 metų balandžio 21 d. akto fragmentas

Gabrielius Oginskis Trakų apskrities sukilėlių vadas

Vincentas Matuševičius Trakų apskrities sukilėlių vadas

Ezechielis Stanevičius Raseinių apskrities sukilėlių vadas

Konstantinas Herubavičius Šiaulių apskrities sukilėlių vadas

puoliais jos persekiojo ir naikino sukilėlių būrius. O sukilėliai, išsiskirstę mažesniais junginiais po visas apskritis, pradėjo partizaninį karą. Nuolat puldami rusų dalinius jie sekino priešo jėgas. Sukilimą naujomis pajėgomis ir entuziazmu papildė keletas šimtų Vilniaus universiteto studentų. Rusų valdžiai taip ir nepavyko atkurti turėtosios valdžios. Birželio pradžioje baigėsi pirmasis sukilimo Lietuvoje etapas, jo metu Lietuvos sukilėliai kovėsi su Rusijos kariuomene vieni, savo kova atitraukdami dideles caro kariuomenės pajėgas nuo Lenkijos Karalystės, kariavusios nepriklausomybės karą su Rusijos Imperija.

Antrame sukilimo etape pagrindine su carine kariuomene kovojančia jėga tapo birželio pradžioje iš Lenkijos Karalystės atsiųsti reguliariosios lenkų sukilėlių armijos generolų Dezidero Adomo Chlapovskio, Antano Gelgaudo, Henriko Dembinskio daliniai ir Juzefo Zalivskio lenkų sukilėlių dalinys. Tačiau po nesėkmingo mūšio dėl Vilniaus birželio 19 d. Paneriuose sukilimas ėmė slūgti. Liepos 13–15 d. didžioji dalis lenkų kariuomenės dalinių ir Lietuvos sukilėlių perėjo Prūsijos Karalystės sieną.

1831 m. pasipriešinimo Rusijos valdžiai kova įtraukė visų socialinių grupių žmones. Tautos kovoje už išsivadavimą nuošalyje neliko ir moterys. Jos, ypač bajorės, kiek įmanydamos rėmė sukilimą: rinko aukas, teikė žinias sukilėliams, buvo jų ryšininkės, rūpinosi maistu, rūbais, vaistais, padėjo net gaminti ginklus. Keletas merginų ryžosi kraštutiniam žingsniui – sukilėlių būriuose ginklu kovoti su pavergėjais. Viena iš jų, tapusi didžiausio pasiaukojimo Tėvynės laisvei simboliu, buvo grafaitė Emilija Pliaterytė (Emilia Broel-Plater, 1806 11 13–1831 12 23). Šiemet minimas

Emilija Pliaterytė

jos gimimo 200 metų jubiliejus. Dar vykstant sukilimui garsas apie kovojančią mergelę pasklido ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijos Karalystėje.

E. Pliaterytė gimė Vilniuje, tačiau anksti netekusi tėvo meilės ir globos su motina ilgai gyveno giminių dvare Liksnoje, netoli Dineburgo (Daugpilio). Čia ji intensyviai mokėsi, lavinosi ir brendo kaip asmenybė. Didžiausią įtaką jai padarė romantinė literatūra, ypač Adomas Mickevičius. Šio poeto sukurti herojiniai Živilės, Gražinos, taip pat legendinės Žanos d'Arc paveikslai tapo Emilijai sektinais pavyzdžiais, o kova už Tėvynės laisvę – gyvenimo tikslu. Aistringas domėjimasis savo krašto praeitimi išugdė meilę ir pasididžiavimą kovų ir pasišventimo kupinai nepriklausomos Lenkijos ir Lietuvos valstybės istorijai. Taigi jos pasiryžimas stoti į sukilėlių gretas buvo nuoseklus jos gyvenimo idealų įgyvendinimas.

Lietuvą pasiekus žinioms apie sukilimą Lenkijos Karalystėje, E. Pliaterytei apsispręsti nebuvo sunku. Jau kovo paskutinėmis dienomis, praėjus vos keletui dienų nuo sukilimo Lietuvoje pradžios, ji kartu su pusbroliu Cezariu Pliateriu Dusetose subūrė sukilėlių būrį, kuris veikė miestelio apylinkėse. Po pirmų sėkmingų susidūrimų su rusų kariuomenės būriais, įgavęs pasitikėjimo savo jėgomis,

Pliaterių giminės herbas

Cezario ir Emilijos Pliaterių sukilėlių būrys kartu su kitais būriais balandžio 21 d. užėmė Zarasus, bet priešo netrukus buvo iš jų išstumti. Nepavyko savo rankose išlaikyti ir Dusetų – po atkaklaus mūšio, netekę nemažai bendražygių, sukilėliai, su jais ir Emilija, buvo priversti pasitraukti iš miestelio. Po šios nesėkmės ji su būreliu bendraminčių Smilgiuose prisijungė prie gausesnių sukilėlių jėgų, kurioms vadovavo grafas Karolis Zaluskis. Su jomis E. Pliaterytei teko kautis pralaimėjimu sukilėliams pasibaigusiame mūšyje prie Prastavonių palivarko netoli Šeduvos. Drąsiai kovojusi šiame mūšyje, ji vos nepateko į nelaisvę. Po šio mūšio K. Zaluskio daliniai išsiskirstė po savo apskritis tęsti partizaninio ka-

ro, o E. Pliaterytė stojo į Vilniaus apskrityje veikusį Konstantino Parčevskio sukilėlių būrį. Gegužės mėn. šis ir kiti sukilėlių būriai mėgino užimti Maišiagalą. Mūšio metu pėstininkų būrys, kuriame kovėsi Emilija, atsidūrė labai sunkioje padėtyje, jiems vieniems teko atlaikyti kazokų puolimą. Daugiau kaip pusė būrio karių žuvo kautynėse, tik nedaugeliui, iš jų ir Emilijai, pavyko išsigelbėti. Tolesnės E. Pliaterytės kovos jau vyko iš Lenkijos Karalystės atvykusio D. A. Chlapovskio dalinio sudėtyje. Kaip jau ne kartą yra buvę, pastarasis siūlė E. Pliaterytei atsisakyti pavojingos sukilėlio dalios ir grįžti į ramų gyvenimą. Tačiau ir šįkart ji pasirinko aktyvią kovą už Tėvynės išlaisvinimą. Tad, suteikus kapitono laipsnį, ji buvo paskirta į 25-ąjį pėstininkų pulką, su kuriuo įžengė į sukilėlių užimtą Kauną ir vėliau dalyvavo ginant miestą nuo puolančios Rusijos kariuomenės. Iš šio kruvino mūšio ištrūko tik 500 sukilėlių, vos vos išvengusi nelaisvės išsigelbėjo ir Emilija. Po Kauno dar buvo Šiauliai – paskutinis mūšis, kuriame ji su savo pulku saugojo sukilėlių gurguolę. Juos užpuolus gausesnėms priešo jėgoms, užvirė atkaklios kautynės. E. Pliaterytės drąsos, ryžtingumo ir šaltakraujiškumo dėka pavyko išgelbėti nors ir nedidelę gurguolės dalį. Sukilėlių kariuomenei išsiskirsčius į tris dalis, Emilija, negalėdama susitaikyti su sukilimo Lietuvoje pralaimėjimu ir kapituliaciją palaikančia, kaip jai atrodė, sukilėlių kariuomenės vadovybės pozicija, su drauge Marija Rašanavičiūte ir pusbroliu Cezariu nutarė savarankiškai prasibrauti į Lenkijos Karalystę ir ten tęsti kovą. Tačiau šio žygio metu pasiekusi Užnemunę, visiškai išsekusi susirgo ir 1831 m. gruodžio 23 d. mirė Justijanove, Ignoto Ablamovičiaus dvare, Seinų apskrityje.

E. Pliaterytės kapas
senosiose Kapčiamiesčio kapinaitėse

Po E. Pliaterytės mirties emigracijoje atsidūrę jos kovų bendražygiai, giminės ir draugai plačiai paskleidė žinią apie drąsiąją Lietuvos sukilėlę grafaitę ir jos žygius. Šie pasakojimai turėjo įtakos A. Mickevičiaus ir daugelio kitų lenkų, anglų, vokiečių, prancūzų, italų poetų kūrybai. Buvo parašyta eilėraščių, dramų, šlovinančių sukilimo herojų, paplito idealizuotas jos portretas. Mirus E. Pliaterytei, gimė E. Pliaterytės legenda, įkūnijanti besąlygišką pasiaukojimą Tėvynės laisvei. Kaip kovos už tautos laisvę simbolis ji minima ir šiandien.

Nuslopinus 1831 m. sukilimą, Lietuvą užgriuvo represijos, tačiau jos nepajėgė nuslopinti laisvės troškimo ir siekio išsivaduoti iš priespaudos. Šis sukilimas ir jo didvyriai išliko tautos atmintyje, primindami, kad kova už Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę yra esminė patriotizmo ir pilietiškumo išraiška, jų *ultima ratio*.

Dr. Zita Medišauskienė

50 LITŲ MONETA, SKIRTA 1831 m. SUKILIMUI

IR JO HEROJĖS EMILIJOS PLIATERYTĖS

200-osioms GIMIMO METINĖMS

Sidabras Ag 925
Kokybė „proof"
Skersmuo 38,61 mm
Masė 28,28 g
Monetos briaunoje yra užrašas:
1831 SUKILIMAS
Monetos dailininkas Giedrius Paulauskis
Tiražas 2 500 vnt.
Išleista 2006 m.

Informacija Lietuvos banke
Tel. (8 5) 268 03 16
Faksas (8 5) 268 03 14
www.lb.lt

Monetos nukaldintos
UAB „Lietuvos monetų kalykla"
www.lithuanian-mint.lt

Lietuviškos kolekcinės monetos

© Lietuvos bankas, 2006

Išleido Lietuvos bankas, Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija", Karčiūnų g. 13B, LT-09109 Vilnius

LIETUVIŠKOS KOLEKCINĖS MONETOS

LIETUVOS BANKAS

Vardan brangiosios Tėvynės egzistavimo, politinio būvio ir laisvių savo palikuonims gyvybę aukojo Lietuvos sukilėliai 1831-aisiais

(iš Traukų apskrities Sukilimo akto)